

način, a ne preko manipulacije” (str. 226).

Ćiril Čoh
Gimnazija Varaždin
Petra Preradovića 14
HR-42000, Varaždin
ciril.coh@vz.tel.hr

Michael Devitt i Kim Sterelny, *Jezik i stvarnost: Uvod u filozofiju jezika*, preveo Boran Berčić, KruZak, Zagreb 2002, 378 str.

Kao što podnaslov knjige govori, ovo je knjiga o filozofiji jezika, no orijentacija knjige nije neutralni prikaz filozofije jezika. U posebnome predgovoru koji je Michael Devitt napisao za hrvatsko izdanje on kaže: “Naša knjiga pripada analitičkoj školi, i to zapravo jednom od njezinih najživljih područja, filozofiji jezika. U svojem je pristupu naturalistička i realistička te predstavlja korak prema ‘kognitivnoj znanosti’” (ix). Druga dva predgovora ove knjige (za prvo i drugo izdanje) govore nam o temama koje u njoj nalazimo. Uvodno nas poglavlje upućuje u čemu je problem filozofije jezika i što je teorija jezika. Drugi dio, pod naslovom “Značenje”, posvećen je istini i referenciji i prikazu raznih teorija referencije. Tu ćemo naći kritički prikaz deskriptivnih ili opisnih teorija referencije, govori se o kauzalnoj teoriji imena, prirodnih vrsta i drugim riječima, a sintaktičkoj strukturi posvećeno je jedno poglavlje. Treći dio, pod naslovom “Jezik i um”, govori o misli i značenju, jezičnoj kompetenciji i jezičnoj relativnosti. Puno je prostora posvećeno odnosu jezika i uma gdje se raspravlja o hipotezi o jeziku misli, Griceovoj teoriji značenja, porijeklu jezika, a cijelo je po-

glavlje posvećeno jezičnoj kompetenciji. Četvrti dio, “Jezik i realizam”, rasprava je protiv antirealizma u njegovim raznim vidovima. Lingvistički relativizam vezan za Whorfa i Sapira, kao i znanstveni antirealizam, podvrgnuti su kritici. Svaki oblik antirealizma nalazi na zasnovanu kritiku, tako pod udar dolaze logički pozitivizam, verifikacionizam kao i ideje britanskog filozofa Michaela Dummetta. Posljednji, peti dio, pod naslovom “Jezik i filozofija”, zagovara naturalistički pristup u filozofiji jezika. Brani se pokušaj naturalizacije filozofije kao i filozofije jezika. Na kraju svakog dijela nalazimo vrlo iscrpnu preporučenu literaturu, a oni dijelovi za koje autori smatraju da su teži označeni su zvjezdicama. Knjiga ima rječnik termina, bibliografiju i kazalo imena.

To je u grubim crtama struktura knjige, tako da potencijalni čitalac može biti upućen što se u njoj nalazi. U ovome prikazu ne mogu posvetiti dovoljno prostora svim temama već bih se radije zadržala na onima koje se meni osobno čine zanimljivima i o kojima ovi autori imaju (donekle) neortodoksan stav.

Najprije nešto o značenju i referenciji. Autori smatraju da je značenje rečenice

neizostavno povezano s istinosnim uvjetima. Kako riječ ima utjecaja na istinosne uvjete, tj. koji dio njenog značenja igra tu ulogu? Autori smatraju da je to referencija, tako da se istinosne uvjete objašnjava dijelom u terminima referencije riječi, a dijelom sintaktičkom strukturom rečenice. Objašnjenje značenja mora na neki način vezati jezik za vanjski svijet. Ono što je u ovom pristupu krucijalno jest da se za onu teoriju jezika koja odbacuje tu vezu smatra da nije kompletna teorija značenja ili jezika. Teorija referencije i njena razrada stoga zauzimaju centralnu argumentaciju u ovoj knjizi. Kripke je iznio argumente koji su deskriptivne teorije referencije stavile u drugi plan i ustupile mjesto kauzalnim teorijama. I tako, odbacujući deskriptivne teorije referencije, autori zastupaju mišljenje da se osoba može uspješno koristiti imenom i kada nema identificirajuće znanje o nosiocu imena. Možemo referirati na Aristotela iako možemo imati pogrešno znanje, pa čak i vjerovanje, o tome tko je on. No kauzalna teorije referencije nije bez svojih problema i stoga joj je potrebna dodatna razrada u pravcu hibridne teorije, tj. “deskriptivno-kauzalne”. Na kraju, u razradi i ove teorije ipak se oslanjamo na neki vid intencionalnosti koju ne možemo do kraja objasniti. No od projekta se ne smije odustati i treba ga dalje razrađivati. I ovdje nalazimo na interesantnu razradu ili, bolje bi bilo reći, nagovještaj u kojem bi pravcu Devitt i Sterelny htjeli ići. Pošto kauzalne teorije nose sa sobom tzv. *qua*-problem, a on se sastoji u tome da u činu utemeljivanja riječi/terma utemeljivač mora imati nešto na umu da bi riječ utemeljio. Primjerice, ako utemeljuje riječ “mačka” govornik mora znati makar da je to životinja. Dakle, ne može postojati direktni kauzalni lanac već neki opis pod kojim dolazi do utemeljenja terma ili riječi u mački kao takvoj. Zato na kraju lanca, utemeljenje (ili “krštenje”) možemo objasniti teorijom koju Devitt i Sterelny nazivaju hibridnom teorijom, tj.

“deskriptivno-kauzalnom”. Na nju se onda dodaje ili se ona dopunjuje teleološkom teorijom percepcije koja postaje esencijalni dio teorije utemeljenja riječi/terma.

Dakle, sadašnja najnovija ideja je inkorporiranje teleologije u povijesno-deskriptivno-kauzalnu teoriju kod utemeljivanja referencije. Prema stavovima koje iznose Devitt i Sterelny posuđivanje referencije ostaje i nadalje direktno kauzalni čin, tj. govorniku nije potrebno nikakvo znanje da bi se posudio riječ/term.

Još jedno pitanje koje se provlači kroz mnoge stranice je pitanje uključuje li mentalna aktivnost znanje ili ne. U tradicionalnim teorijama, znanje o referentu je uključeno. No o kakvoj se vrsti znanja radi? Teoretičari deskriptivnih teorija referencije smatraju da je to semantičko znanje. No Devitt i Sterelny idu protiv takvog mišljenja. Ako govornici i moraju posjedovati znanje, to je znanje da su, na primjer, bodeži oružje, a ne da riječ “bodež” referira na oružje, kažu oni. Dakle, znanje nije semantičko već je to znanje o predmetu. Možemo se pitati kako je moguće znanje predmeta koje nije vezano za jezik, tj. za semantiku. Ako je to ono što autori tvrde, onda se tvrdnja čini nevjerovatnom. S druge pak strane, ako se tvrdi da nije potrebno teorijsko znanje u smislu poznavanja semantičkih svojstva ili principa lingvističke teorije, onda je tvrdnja mnogo plauzibilnija.

U drugom izdanju knjige potpuno se preispituju pitanja o govornikovoju jezičnoj i pojmovnoj kompetenciji. Standardno se smatra da je govornikova kompetencija, bilo jezična bilo pojmovna, vrsta propozicijskog znanja (znanja-da) i da kompetencija uključuje neku vrstu “kar-tezijanskog” pristupa značenju. Devitt je poznat po svom upornom zastupanju ideje da je kompetencija umijeće, tj. znanje-kako, vještina, a ne znanje-da. I nadalje, poznat je po svom gledištu koje niječe da ljudi imaju ikakvo a priori zna-

nje (vidi njegovu knjigu *Coming to our Senses*, CUP, 1996).

U tom zastupanju da je znanje jezika nepropozicijsko, tj. da je to znanje-kako, Devitt (i Sterelny) idu izravno protiv Chomskyjeve teorije gramatike. Autori i dalje uporno tvrde da je razvijanje teorije o strukturi rečenice različita stvar od objašnjenja govornikove sposobnosti da stvara i razumije rečenice. Drugačije rečeno, lingvistika se bavi proučavanjem jezičnih simbola, a to su stvari izvan govornikove glave, dok je teorija jezične kompetencije teorija onoga što se odigrava u govornikovo-voj glavi, to je područje psiholingvistike. Između ove dvije teorije postoji, naravno, povezanost, no Devitt i Sterelny smatraju da se pravi kardinalna greška kada se ove dvije stvari poistovjećuju, kao što to radi Chomsky.

Jedna od najradikalnijih teza ove knjige je teza da urođena univerzalna gramatika nije reprezentirana već ugrađena. Chomsky smatra da je prije svega urođen jedan skup informacija, neka vrsta urođene univerzalne gramatike, tako da je dijete na neki način rođeno sa znanjem određenih činjenica o univerzalnim ograničenjima mogućih ljudskih jezika. To je tzv. jaka nativistička teza. Početno stanje se odvija u skladu s pravilima univerzalne gramatike i ono je specifično jezično sredstvo učenja, to je jezična sposobnost. Ono što je važno jest da to nije opće sredstvo učenja koje omogućava svako učenje. Univerzalna je gramatika smještena u posebnom jezičnom modulu. No Devitt i Sterelny tvrde da ovakva nativistička teza, za koju oni isto misle da je upitna, ne implicira bilo kakvo urođeno znanje ili reprezentacije jezičnih pravila. Njihova radikalna tvrdnja se sastoji u tome da smatraju: 1. da moguće urođeno znanje nije znanje nego samo vještina, a nadalje, još radikalnije: 2. urođena pravila nisu reprezentirana već mogu biti jednostavno ugrađena. Ni Fiona Cowie u svojoj najnovi-

joj knjizi o nativizmu i preispitivanju Chomskyjevih nativističkih teza ne ide tako daleko (vidi *What's Within, Nativism Reconsidered*: Oxford University Press, 1998). Devitt i Sterelny se na izvjestan način vraćaju Putnamovoj kritici Chomskyjevih ideja o urođenosti, sugeriraju da postoje bogata i sofisticirana urođena sredstva za opće učenje. I te primjedbe, kao i Coweini argumenti, zahtijevaju empirističko objašnjenje procesa racionalnog učenja. No Devittov i Sterelnyjev skepticizam prema reprezentacijskom shvaćanju kompetencije dovodi do druge mogućnosti: “grubo-uzročnog” učenja – načina na koji najvjerojatnije stječemo sposobnost vožnje bicikla i na koji sigurno učimo misliti” (str. 216).

Pošto se autori smatraju realistima, oni napadaju svaki vid antirealizma i relativizma. Njihove su kritike upućene i strukturalizmu gdje se riječ definira, ne po onome što jest, već samo odnosom prema drugim riječima unutar jezičnog sustava. Značenje riječi određeno je sintagmatskim i paradigmatičkim odnosima i ne uključuje referenciju, a pošto je referencija centralni pojam u Devitta i Sterelnyja, za njih strukturalizam ne daje adekvatno objašnjenje značenja.

U zaključku možemo reći da će svi oni koji smatraju da su naturalizam i fizikalizam kao pokreti u filozofiji degradacija filozofije i znače oduzimanje njenog privilegiranog statusa u odnosu na ostale znanosti ovu knjigu vidjeti kao napad na filozofiju. Tako je ona djelomično i doživljena. Interesanto je da autori u predgovoru drugog izdanja kažu da ih je pretežno blagonaklona recepcija prvog izdanja navela da to izdanje razrade i dopune. No isto tako kažu: “...iako moramo priznati da prvo izdanje nije naišlo na jednodušno odobravanje. (Recenzent *Minda* je, zbog našeg izbora tema i pristupa, ustvrdio da studentima treba savjetovati da ga ne čitaju!)” (str. xii). No oni koji smatraju da je budućnost fi-

lozofije u njenom povezivanju s rezultatima drugih znanosti, a nadamo se da ih je većina takva, u ovoj će knjizi naići na mnoge provokativne ideje i stavove.

Knjiga je napisana nadasve jasnim, jednostavnim i vrlo preciznim (iako donekle zgusnutim) jezikom što je čini idealnim udžbenikom. I sami autori naglašavaju da knjigu mogu čitati studenti koje se jednostavno interesiraju za filozofiju. Za one studente kojima je filozofija glavni predmet i buduća profesija knjiga će zasigurno biti obvezna literatura iz filozofije jezika. Kao što smo rekli, teži dijelovi knjige posebno su označeni i mogu biti zanemareni u uvodnom kursu. Na kraju svakog poglavlja nalazi se detaljna literatura koja upu-

ćuje na glavne rasprave oko određenog problema.

Osim studentima filozofije knjiga će biti zanimljiva studentima književnosti koje, recimo, zanima strukturalizam i jezik općenito, studentima lingvistike koje zanima semantika kao i teorijska lingvistika chomskyjevskog tipa, studentima antropologije i etnologije koje zanima jezična relativnost te studentima psihologije i kognitivnih znanosti koji bi željeli doznati više o odnosu jezika i misli. Knjiga je svoje drugo, bitno prošireno izdanje doživjela u Sjedinjenim Državama 1999. godine, a sada je imamo, zaslugom izdavača KruZaka, u izvrsnome prijevodu dr. Borana Berčića.

Dunja Jutronic

*Univerza v Mariboru
Pedagoška fakulteta
Koroška 160, SI-2000 Maribor
dunja.jutronic@ri.tel.hr*

Zoran Kurelić, *Liberalizam sa skeptičnim licem: nesumjerljivost kao politički pojam*, Barbat, Zagreb 2002, 198 str.

Urednici *Prolegomene* potvrdit će kako mi je bilo lako pristati na recenziranje knjige kolege Zorana Kurelića (profesora i prodekana Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu) pod naslovom *Liberalizam sa skeptičnim licem*. I prije čitanja, znao sam da autorovu temu predstavljaju filozofije Poppera, Kuhna, Lakatos, Feyerabenda, Rortyja i MacIntyre. Hoće li me kolega Kurelić nagovoriti na povratak starim filozofskim ljubavima? To se činilo vrlo izvjesnim.

Dio knjige Kurelić je kao magisterij obranio na The London School of Economics, a gotovo identičan tekst knjige obranio je kao doktorat na The New

School of Social Research u New Yorku. Autorova ideja bila je da u djelu upravo spomenutih filozofa provjeri "Kako je moguće kritizirati liberalizam terminom poput nesumjerljivosti?". Ako se može pokazati da je liberalni institucionalni okvir inkarnacija prosvjetiteljskog tipa racionalnosti, te ako kategorijalni aparat kojim se koriste Kuhn, Feyerabend i ostali protiv logičkog empirizma uspješno dovodi u pitanje prosvjetiteljski tip racionalnosti, tada epistemološki napad može imati izvanepistemološke posljedice. Veza između filozofije znanosti i filozofije politike uspostavljena je, a nesumjerljivost postaje politički relevantni pojam (str.